

բեան գիտեր այնպիսեաց տալ իրաւացի պատասխանին երբ « զցածութեան եւ զճարտութեան բան բարբառիմք » :

« Տինաշնորհիւ սուրբ Հոգւոյն ճշմարտութեան քաջ իսկ խրախուսեալքդ այն կարողանալք զամենայն խոջընդոտան եւ զարգելիչս բարենպատակ դիտաւորութեան Զեր վանել մերժել իսպառ, առ իբեղմնաւորս արդիւնաւորել զբարի բարի սերմունս զանազան իմաստից եւ գիտութեանց իբանաւոր յանդս մտաց Հայկազեանցս ուսումնատենչ Մանկանց :

« Ապա յաւերժ ցնծացել յարախորհիւն մեծ ազգին մեր բարեսեր լրութիւն ըստ ապացոյցի Նոյեան սըրտի եւ հոգւոյ միախարութեան եւ ցնծութեան զոր ստացաւ բարենշան շիւղիւ միբենալ իբերան աղանալ վերադարձ բռնցեալ հասանելոյ խտապան անդր, որ կայր անվտանգ իգագար Մասիս լերին բարձրացեալ : Ահա զսոյն ճշգրտել ցուցանք նրատարակելով զանձկային խմբագիր յանուն ՄԱՍԵԱՅ ԱՂԱԽՆՈՅՆ յորում յաւետ ճգնիք աւետել՝ ոչ միայն միոյ անձին եւեթ՝ այլ ամենեցուն, որ զնոյեանն ունին զարդարութիւն եւ զողջմտութիւն, գերօրինակ տեսութեամբ շիւղոյն միբենալ՝ զմշտադալարն ասեմ զճշմարտութիւն եւ գիտատարմատ ուղղափառութիւն Սուրբ Եկեղեցւոյն մեր :

« Արդ առ այսչափ Հոգեւորական եւ Ազգասիրական բարգաւաճ բարեմասնութիւնս Զերդ Հոգեհարազատ եղբարց Սիրելեաց յարգանքոք նուիրի երկու օրինակ՝ ԲԱՐԻ ՄԱՐԴ ԵՒ ԲԱՐԻ ՔՐԻՍՏՈՐԵԱՅ անուանեալ՝ մեր նուաստ զրջի իբր արդիւնք. նա զի վկայե սիրտ իմ երե անշուշտ պատուասիրի եւ ի Զէնջ : Որով մնամ միշտ բարեմիճակ կեցութեան եւ անդորրիկ բարօրութեան Զեր Մտերմութեանց յաւետ ցանկացող իսրտե :

Նուաստ ծառայ Տեառն

ՄԱՍԹԵՈՍ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ
ՆԱԽԻՆ ՊԱՏԵՐԱՐԵ ԿՈՍՏԱՆՆՈՒՊՈԼՍՈՅ :

յՕրբագիւղ Կոստանդնուպօլսոյ, յ50 Յունիսի 1858 :

ԱՌԱՋՆՈՐԳԱԿԱՆ ԱՅՏԵԼՈՒԹԻՒՆ

ԳԵՐԱԳԱՏԻԻ ԳԱՐԲԻԼԻՒՎ. ԱՅՎԱԶԵԱՆ

ԻՆՈՐ ՆԱԽԻՋԵԻԱՆ

Մեր Գերապ. եւ սիրելի Վարդապետին Քեոդոսիայէն (Քեֆե) յունիսի 1/13ին զրաժ վերջին բըղբէն իմացեր էինք նոյն ամսոյն 5/13ին դեպի նոր Նախիջեւան ուղեւորելու պատրաստուիլը յայցելութիւն եւ իկատարումն բազմահայց տենչանաց իւրոյ հօտին՝ որուն տարիէ աւելի է մեծափափաք կսպասէին : Այսօր զիր ընդունեցանք մեր անձկայի Վարդապետէն որ ամսոյս 6/18ին ողջամբ հասեր է, եւ իւր սիրելի ժողովրդեանը կարեւոր պիտոյքն հոգալու հետ է :

Երէ մեր հեզ եւ խոնարհ սրտիւ Վարդապետին գրութեանը նայէինք, այսչափ միայն պիտի գիտնայինք որ իւր արժանաւորութենէն շատ վեր ընդունելութիւն ըրեր են իրեն ազգասեր ու ազնուամիտ եղբարք մեր Նախիջեւանցիք : Բայց աղէկ որ նոյն բղբաբերաւ երկարաձիգ զիր մըն ալ ստացանք ազգին փառացն ու մեծութեանը նախանձախնդիր ականատես պատուական անձէ մը, զոր մեր ընթերցողաց կհաղորդեմք՝ համառօտելով :

« ... Իբրեւ հաճոյական յար եւ Եկարագիր կփութամ համառօտիւ ստորագրել ձեզ, մեր կայսերապատիւ աստուածընտիր սրբազան Առաջնորդին Նախիջեւան հասնիլը : » Եւ այլ եւ այլ հայրենասիրական եւ բարեկամական խորհրդածութիւններէն յետոյ, այսպէս յառաջ կտանի իւր ստորագրութիւնը :

« Մեր քաղաքն իւր չորս կողմն ունեցած հինգ գիւղօրէիւրն արդարեւ փոքրիկ Հայաստան մի է, եւ բնակչաց թիւն աւելի է քան զ15,000 : Երկուտասան հեծեալք ընդ առաջ Էլին Սրբազան Առաջնորդին՝ Նախիջեւանի սահմանէն 40 վերստ (*) անդին, եւ կառքին առջեւէն քովէն ու ետեւէն ընթանալով Էկան հասան Զարբը ըստած գիւղը, որ վերոյիշեալ հինգ գիւղերէն մէկն է, եւ բոլոր բնակիչքը Հայագրի են աւելի քան զ1,100 : Գիւղին Էկեղեցւոյն զանգակները կգարնուէին, եւ տեղացիք երամովին ինամբոյր աշոյ կղիմիւն՝ գոյիս ունենալով իրենց Օտամանն (զգիր) ու ձերմնիները : Երբոր Էկեղեցւոյն դուռը մօտեցաւ քրիստոսաւոր Հովիւք, որովհետեւ երեկոյացեալ էր

(*) Մեկ վերստը՝ հազար մերթն քիչ մը աւելի է :

ժամն, բազմութեամբ ջանից եւ կերոնաց իրեն ընդ առաջ էլին քանանայր եւ պաշտօնեայր եկեայր ի Նախիջեւանէ, շուրջառաւորք եւ շապկաւորք, խաչիւք, խաչվառօք եւ աւետարանաւ, եւ *գիրախ լեր տուրք եկեղեցին* քաղցրամայն հնչեցուցանելով՝ զիրքը եկեղեցին մտցուցին, որուն յատակը գաւթին դրսի դռնէն մինչեւ դասին մէջը կանաչագեղ դալարեօք եւ երփներանգ քաղցրաբայր ծաղկօք զարդարեր էին : Հանդեսէն ու օրհնութենէն ետքը՝ Ամենապատիւ Վարդապետը երեցփոխանին տունը տարուեցաւ ուր դարձեալ եկան աստուածաբեալ աջն համբուրեցին քանանայր եւ ծերք ժողովրդեան, եւ Նախիջեւանի աւագանոյն կողմանէ եկած երկու իշխանաւորները :

« Այն գիշերը Չալքըն անցուցին, եւ երկրորդ առաւօտ ժամը 7ին ճամբայ էլան դեպ ի Նախիջեւան. ընթացակից հեծելոց բիւն 50ի էլաւ՝ բող առջեւէն ու ետեւէն գնացող արշաւասոյր կառաց բազմութիւնը : Չալքըն հետի է ի Նախիջեւանէ վերտա 18 : Ժամը 9ին մօտեցան քաղաքը, որուն վեց եկեղեցեաց զանգակները սաստկաշառաչ ու ներդաշնակաւոր կննչէին, եւ մեծ փողոցին բերանը զիբներ դիմառքեցին մեծամեծք, ամենքն ալ կառքերէն ու երկվարներէն վար իջանելով իջաւ կառքէն նաեւ Գերապատիւ Վարդապետն, ընկալաւ անոնց ողջոյնն ու հայրական սիրով ողջունեց զանոնք, որոց պարագլուխն էր մեծապատիւ Գլուխն քաղաքական Տէր Սիմեոն Այաճալեանց : Թէ ինքը եւ քե հետն եղող գլխաւորք՝ զարդարեալ էին նշանօք եւ խաչիւք իրանջսն եւ խաչաբանոցս : Մտաւ նորէն Գերապատիւ Առաջնորդն իւր վեց ձիով փառազարդ կառքը, եւ այն խռռն բազմութեամբ կառաց եւ երկվարաց մտնալով լայն եւ ուղղաձիգ գլխաւոր փողոցը, եւ մեծաւ դրդումով ճանապարհորդելով հասին հանդեպ մայր եկեղեցւոյ սրբոյ Լուսաւորչին, ուր խռնեալ կուտեալ էր գրեթէ բոլոր քաղաքը, եւ քանանաներն ու պաշտօնեայր աւելի քան զքառասուն զգեստաւորեալ իզգեստս պայծառս եւ ոսկեհոռոս, խնկովք եւ խաչվառիւք ընկալան գտարք Վարդապետը կառքէն իջած ժամանակը, եւ քաղցրանուագ երգելով շարական *Թագաւոր զորով քո յաշխարհս*, տարին մինչեւ ի դռնն եկեղեցւոյն, ուր սկսան *գիրախ լեր տուրք եկեղեցին*, եւ այնպէս հասան սուրբ բեմին առջեւ : Երգերն ու աղօրքները երբոր լմնցան, դարձաւ Սրբազանը առ ժողովուրդն եւ ատենաբանեաց ըստ առաւել պատշաճի, զի տօն էր Գլխաւոր նշխարաց սրբոյ Հօրն մերոյ Գրիգորի Լուսաւորչին. եւ յետ այնորիկ իբրեւ անցեալ բազմեցաւ իշրեղ արոռն պատրաստեալ վասն իւր, ծերագոյնն իրանանալից տեղւոյս ճառ մը կար-

դաց, յորում մի առ մի յիշելով մեր շնորհազարդ եւ առաքինափայլ Առաջնորդին ճնաշխարհիկ առաքինութիւններն ու չքնաղ բարեմասնութիւնքը՝ երկնաջափ կզովքը կբարձրացանէր զանոնք ըստ արժանւոյն : Եկեղեցիէն երբոր էլան, Քաղաքական Գլուխը իւր փառաւոր կառքն առաւ եւ տարաւ մեծակառայց ու փառաւոր զարդարուած օրեւանը, ուր պիտի բնակէր Գերապատիւ Առաջնորդը հանդերձ իւրովքն : Հոն եկան նորէն սուրբ աջն համբուրելու աւագորեարն ամենայն, եւ արգոյ Մկրտիչ վարժապետըն եկեղեցան քերթուածներ կարդաց, որոց օրինակը կղրկեմ, զորս երէ պատշաճ դատիր՝ տպագրեցէր կաղաչեմ : Նոյնպիսի ոտանաւորներ ու ճառեր կարդացին նաեւ շատերը իղիմաց եկեղեցականաց որ հոն համախումբ բոլորած էին, եւ ժողովրդեան՝ որ կարծես քե իրարու հետ գեղեցիկ նախանձով մը մրցելով՝ իրենց սիրելի եւ արժանընտիր Առաջնորդը բազմախորտիկ բազմաձայն կոչուներներու կնքաւիրեն կմեծարեն : Հասնելէն իվեր տասն օր եղաւ, եւ երկու անգամ մեծահանդէս շրով սուրբ Պատարագ մատուց եւ սրանցելի աստուածապարգէս պերճախօսութեամբք ամենուն սիրտը խեղ Աստուծոյ եւ ընկերին եւ ազգին գրաւեց : Դեռ երկու երեք անգամ եւս սուրբ Պատարագը պիտի մատուցանէ եւ յետ Վարդապետին պիտի մեկնի զնալ ի Թեոդոսիա :

« Արդեօրարժանի լիցնէր, ճվ Գերապատիւ եւ ամենատեհալի Վարդապետը, օր մը եւ զմեզ տեսանել, եւ մեր ազգասիրական վաստակը վայելել եւ մեծարել, որուն գովութիւնը ամեն տեղէ կլսեմք : Երէ գիտնալիք քե ինչ մեծ կարօտութիւն ունիմք մեզի պէս քրտնաջան բազմահանձար մշակաց իծաւալումն ուսումնականութեան, անշուշտ եւ դուք փութալիք ձեպէիք զհետ օրինակի հոգեկից Հարազատին մերոյ զալ ի Ռուսիա՝ լինել նմին օգնական հօգոր, որպէս միշտ եղած էիք : Բայց ո՞ր գիտե՞ք, գուցէ օր մը ոռոտաբնակ Հայոցս այս բաղնիսն ալ կատարէ Աստուած, եւ.....

Նախիջեւան, 9/21 Յունիս 1858.

Մ. ՅԱՎ. »

Դեռմը հոս նաեւ արգոյ Մկրտիչ վարժապետին քերթուածները .

ԻԳԱՆՈՒՍՏ ԿԱՅՍԵՐԱՊՍԱԿ

ԱՌԱՋՆՈՐԴԻ ՏԵՍԱՆՆ ԳՆԱԲԻՐԵԼԻ

ՀԱՅՐԵՆԱՍԵՐ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ

Մինչ արեգին ճաճանչ զբարբ 'դ հորիզոն
Յայգուն խփիւռ տիեզերիս զայ ջրբօն,
Անդ տըխտը մութ զաղբեալ իրաց զընայ օն,
Աչք խըտտըղեալ տան արարչին զփառաց ձօն :

Սնակս ծագմամբ Պաշտելի Հօրդ յայս սահման
Աջք մեր մըրին, ծուկկ կըրուցեալք, սիրտք տատան
Լոյս ըզգեցեալ կայքեր իխելոյս անպայման,
Իհամարոյր զամբ սուրբ ըրդանցիցդ, տուր հրաման :

Աստուածընտիր Հովուիդ փարախ ալընկոր
Խումբ պար առեալ՝ կայ իմանդեալ քո բոլոր,
Երկըրպագէ ժրտէ զմադքանս սրբոյդ Հօր .
Կազմիլ ընտիր որդի հըլու ուխտիդ նոր :

Աստուածային սուրբ օրհնութեանդ առեալ շուք,
Աննետ իմենք շարին փաղանգ ամեն բուք .
Երիտասարդ ծեր եւ կուսան եւ մանուկ,
Յերգ օրհնութեան յերկինս լիցին ձայնարկուք :

Արձակեցին կապանք լեզուաց ըստընդեայց,
Չովսանային հնչեցեն գերգ յայս ձեր այց,
Կարդացեն բն ողջմամբ եկիր Հայրդ Հարանց,
Կեցցես յամայր՝ դարուց իղարս յախտեանց :

Կեցցէ կեցցէ ւօժեալ Արքայ ընդ իւր ձեռ,
Որ յաստուածուստ ազդեալ յոգի ժամուն յետ,
Չերանաշնորհ ըզՍուրբդ ետ մեզ Արհի Պետ :

ՄԿՐՏԻՋ ՎԱՐԺԱՊԵՏ ԵԿԵՆԵԱՆ

Նախիջևան 1858, յունիսի 6.

ԻՐԱՆԻՈՅՍ

ԱՌԱՍՏՈՒԱԾԱՍԷՐ ԵՒ ՀԱՅՐԵՆԱՍԷՐ ՀԱՅԿԱԶՈՒՆՍ

ՈՐԲ ԻՎԻԴԱՍԿԻ ԱՌԱՋՆԱՐԳՈՒԹԵԱՆ

ԱՍՏՈՒԱԾԵԼՆԵՐԻ ՖԵՍԱՆ ԳԱՔՐԻԷԼԻ

ԿԵՐԶԻՍՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏ.

Երէ ընդ պողպատ հարցի գաղախազ, ո՞ զի գեղեցիկ
Կայծակունք իսփիւռ սքօլին տարածեն բորբոքին լուցկիք :
Սնակս Ազգասեր ոք քէ ընդհարցի սիրտ յոսկեղինիկ,
Ո՞չ զի գեղանի՝ պէս աստեղք փայլին Ազգիս մեր մանկտիք :
Նեցուկմարդկութեան, պատենք Ազգութեան, գիտէ ամեն ոք,
Գոյ միակ ուսումն, քաջիկ կըրբութիւն, բանք շրբանց ամօր :
Եւ զիմարդ ապա Ազգն իմ Հայկածին ցայսօր մեղկ անող,
Ոչ զելից հընարս առ իմարձընդուն խնդրէ արտասուօք : ...
Այլ եւ աւետեմ արդ Հայկեան տոհմիս յաւերժ բերկրանօք,
Գուան ողորմութեան երկնից մեզ բացան, տես զի սքանչելիօք :
Լուսատուն Գրիգոր՝ հանդեպ էլ էին՝ մատուա իրողօք,
Այց առնէր Ազգիս՝ ըստ սուրբ հաւատոյն կազմիլ եւ մրտօք,
Անդ ահա Աստուած Հայր ամենագոյք յիւր իզանոյից,
Եցոյց մատանիք զոր Տաւրիկեցի յԱյվազեան ցեղից,
Տնց առէ ձեզ զԱյր, զԱյր Հայրենասեր՝ Հայր ձեզ բոլորից,
Տացի ձեզ համայն զոր միայն խըղդէք ինտրոց սրբոյից :

Այս եւեր առ ձեզ՝ իմ անդառնալի եւ, առ, հրաման,
Չի լիջիք լրտող՝ զոր նորին եղից՝ եւ բան իրեան .
Յայնժամ լոյս մըտաց ձեր ըստ հաւատոյ արփնեալ նըման
Ընդ ոլորտս երկրի՝ ամենից ինուէք անուն ձեր շողան :

Արդ այսուհետեւ զօրացին լրբեալ մեր սիրտք ձեռք եւ ծունկ,
Ել սերմանա՛նան՝ քաջ Արուստագեալ՝ շատասցին արդիւնք,
Սեր՝ խաղաղութիւն լիցին պարտիզաց մերոց բարի տունկք,
Առ իմենք միայն փոյր կամաց խըղդին եւ անդու ճըգունք :

ՄԿՐՏԻՋ ՎԱՐԺԱՊԵՏ ԵԿԵՆԵԱՆ

Նախիջևան 1858, ին յունիս :

ՈՐԴԱՆԻՈՐՈՒԹԵԱՆ

ԿԵՐԱՊԱՍՏԻՒ ՍԱՐԳՍԻ Վ. ԹԷՈԴՈՐԵԱՆ

ԻՓԱՐԻՉԷ ԻԿՈՍԱՆԿԴՈՒԹՅՈՒՄ.

Անցեալ տարուան մայիսի 11ին պէս օր ցաւոց
եւ տրտմութեան պիտի ըլլայ եղեր մեզ յուլիսի
առաջին օրը . վասն զի նոյն օրը մեր ցանկալի
մխիբարութենէն ալ զրկուեցանք, հարկ եղաւ որ
իսէր Ազգի եւ եկեղեցւոյ մեր սիրելի եւ ալեգարդ
Հօրէն եւս, Գերապատիւ Սարգիս վարդապետն
անջատուինք, մինչդեռ մեր հոգեւնոյց հոգեհա-
տոր Գար. Վարդապետն զատուելուս արտա-
ւալից յիշատակը տակաւին սրտերնէս ու մտքեր-
նէս չէր ելած (') : Միայն քէ այս անգամ կմխիբա-
րուինք միանգամայն որ մեր կրած ցաւոց պտուղը
սիրելի Ազգերնիս պիտի վայելէ, որուն եւ ար-
ժանի իսկ է, որովհետեւ զիտցաւ այսպիսի բազ-
մարդիւն Ազգասիրի մը յարգը ձանջեալ, եւ առ
ծերունագարդ վարդապետն ըրած հետզհետեւ
պատուաւոր եւ մեծարախանձ հրաւերներովը՝
ցուցուց քէ ինչ մեծ ու սիրալիր անձուկ կըաշէր
այն պատկառելի Անձին որ կէս դարէ իվեր Հայ-
րենեացմէ դուրս Հայրենեաց վրայ եռանդեամբ
կաշխատէր, ու ժամ մ'ալ մտքէն չէր հանած իւր
սիրելի Ազգին յիշատակը : Այս առժամանակեայ
բաժանմանէն ետեւ յուսամք որ մեր սիրելի ծե-
րունագարդ Վարդապետը տեսնելու կրկին բեր-
կրուրինը պիտի ունենամք, եւ իւր աստուա-
ծարեալ բերնէն ըզլսած աստուածախրախոյս
օրհնութիւնները, քաջալերութիւններն ու ազգա-
սիրական ոգելից խօսքերն ու յորդորանքը վե-
րստին զմեզ պիտի սրտապնդեն :

Արժանապատիւ Վարդապետին ազգերնուս
ուսումնական եւ բարոյական զարգացմանը հա-
մար կապանօք եւ բանտիւք եւ հալածանօք եւ
ազգի ազգի տանջանօք ըրած ջանքն ու կրած աշ-
խատանքը քէ յօտարաց եւ քէ ի ներքնոց՝ քաջա-
ժանօք ըլլալով ամենեցուն՝ աւելորդ կհամարիմք
վրան երկարօրէն խօսիլ : Այս միայն աւելցնենք՝
որ մեր իրաւացի խորագրած ցաւն ու տրտմու-
րիւնը կենդանի արձագանգ գտաւ Վարժարա-
նիս սիրասուն աշակերտացը երախտագետ սրբ-
տին մեջ, որք նոյն ցաւազին եւ տրտմանադորդ
ճնողասեր զգացմունքն յօրինած հայերէն, տաճ-
կերէն, գաղղիարէն եւ անգղիարէն բազմաբիւ գե-

(*) Տես Աղաւնոյս, Գ հատորը, էջ 71 :